

गाउँले पाराको सुधारिएको पुननिर्माण नै दिगो र जरुरी

डा. इन्द्र अधिकारी र डा. उद्धव प्याकुरेल

गत वैशाख १२ को भुइँचालो र त्यस पछिका पराकम्पनहरूले क्षतविक्षत जिल्लाहरूको आवासीय र सार्वजनिक संरचना निर्माणको लागि पुननिर्माण आयोगको गठन र प्रमुख कार्यकारी अधिकृतको नियुक्ति भैसकेको छ। राष्ट्रिय योजना आयोगले “भूकम्पोत्तर पुनस्थापना तथा पुननिर्माण सम्बन्धी नीति”, निर्माणको प्रकृया भ्रुणडैपुरा गरिसकेको कुरा बाहिर आएको छ यद्यपि यसको विस्तृत विवरण सार्वजनिक भैसकेको छैन। यो अवस्थामा भूकम्प पीडित जिल्लाका बासिन्दा र अन्य सरोकारवालाहरूलाई अब निर्माण गरिने संरचना कसरी सबैभन्दा कम खर्चिलो, बलियो, सहजढंगले बनाउन सकिने होला भन्ने चासो र चिन्तनको विषय बन्नु स्वभाविकै हो। सरसर्तीहेर्दाकाठमाण्डौर केहि जिल्ला सदरमुकाम बाहेक सम्पूर्णभूकम्प पीडित क्षेत्र ग्रामिण इलाका हो। गाँउको तुलनामा कममात्र सहरी बस्ती क्षती भएको यस परिस्थितीमा पुननिर्माणलाई गाँउ केन्द्रित र गाँउ अनुकूल बनाउनु जरुरी देखिन्छ। जसकालागि तल उल्लेखित तथ्यहरूमा जानकारी र अडान आवश्यक देखिन्छ।

स्थानीय समाग्रीको प्रयोग, उपयोग र भत्किएको संरचनबाट बच्नेका सामाग्रीको पुनप्रयोगलाई प्राथमिकता:

गाँउमा केहि संरचनाको बाहिरी भागमा सिमेण्टको प्रयोग भएका बाहेक अधिकांश आवासीय वा सार्वजनिक संरचना ढुङ्गा, माटो, काठ, बाँस जस्ता स्थानीय श्रोत र ज्ञान-सीप नैप्रयोग भएको पाइन्छ। यसको सकारात्मक पक्ष भनेको भूकम्पपछि अधिकांश भत्किएका पुराना संरचनाका भ्याल, ढोका, निदाल, दलिन, चिपट, डाडा-भाटा, थाम, छानाको टिन-ढुङ्गा, माटो सबैसामग्री पनि पुनप्रयोग गर्नसकिने अवस्थामा पाइए। पुरैनहलेका तर बसोबास गर्ननहुने संरचनाका सबैसामाग्री निकालेर पुनप्रयोग गर्नसकिन्छ। सामग्रीको श्रोत र त्यसको प्रयोग गर्नेज्ञान-सीप ठाँउ, परंपरा, वातवरण र आवश्यकता अनुसार फरक फरक भएपनि ती सबैगाँउमा अर्भूँ ति सामाग्रीका श्रोत सजिलैउपलब्ध छन्, त्यसैले तिनैसामाग्रीको प्रयोगगर्नमा जोड दिन र सरकारले दिने भनेको अनुदानको दुइलाखलाई स्थानीय स्तरमा नपाइने अत्यावश्यक सामाग्री

र प्राविधिकको सहयोगको लागि प्रयोगगर्नउपयुक्त देखिन्छ।

त्यस्तैसिमेण्ट र फलामे छडको प्रयोग गरिएको घरमात्र बलियो हुन्छ, भन्ने जनमानसलाई निरुत्साहित गर्नर काँचो इट्टा, काठ, ढुङ्गा लगायत स्थानिय सामाग्री प्रयोगबाट बनेका संरचनाहरु सिमेण्ट र छडबाट बनेको भन्दा सुन्दर र कम खर्चिला मात्र नभईभूकम्प थेग्ने बलिया पनि हुन्छन् भन्ने कुराको ज्ञान जरुरी देखिन्छ। हेर्दा सिमेण्ट र छड स्वदेशी नैदेखिएपनि त्यसको फाइदा स्वदेशका एकाध धनाढ्य र व्यापारिक घराना बाहेक दक्ष प्राविधिकको नाममा या लगानिका नाममा विदेशीनेहुन्छ। अन्यथा घर बनाउने पैसाकैलागि गाँउलेले कि त परिवारको पुख्र्यौली सम्पत्ती बेच्ने या परिवारको युवा सदस्य विदेशीनुपर्नेहुन्छ। परिणाम, परिवारमा घर र छोराछोरीलाईविदेश पठाउने नाममा सम्पत्तिविहीन भएका बृद्धवृद्धा र बालबच्चा मात्र रहने, निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीमा चलेको परिवारको कृषियोग्य खेतबारी बाभो रहने, गाँउमै पनि किनेर खाने बाध्यता हुने, परिवारको सम्पूर्णखर्चविदेशीयका सदस्यको आयमा आश्रित हुने, परिवारमा हुकैदै गरेको बच्चाको मनोविज्ञान पनि विदेशीने दबावमा रहने, घरका

महिला र बृद्धाको मनोविज्ञान कमजोर हुने, परिवार विखण्डित भईबुढाबुढी गाँउबस्ने अनि बालबच्चा र महिला सहर पस्ने हुने देखिन्छ। कालान्तरमा कृषि पेशा र संयुक्त परिवारको नेपाली संस्कारबाट नयाँ पुस्ता विमुख हुने साथै यसको साइले र चक्रिय प्रभावले नेपाली समाजको परम्परा वा आफ्नोपन, पहिचान, चरित्र ध्वस्त पादैराज्यले अपेक्षा गरेको सन्तुलित र दिगो विकासको अवधारणालाई समेत असान्दर्भिक र असफल बनाउने देखिन्छ। किनकि गाँउमा बस्ती पातलिदैर नाङ्गिदैजान थालेपनि गाँउको विकासमा स्वभाविक रुपले कसैको ध्यान जादैन, अनि गाँउ नैगाँउले बनेको देशमा विकाश कसरी संभव होला र ? विस्तारैगाँउमा बाँकी रहेकाको सोच पनि सहर तिर सर्नेहुदाँ ती सहरमा हुने जनसंख्याको चाप अनि त्यहाँको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक,राजनैतिक तथा सामाजिक सुरक्षामा नराम्रा प्रभाव पर्नेछ।

सुधारिएको र हल्का संरचना:

नेपाल भूकम्पीय हिसावले ‘जोन ५’ मा परेको र जहिलेपनि भूकम्प जानसक्नेभन्ने भुगर्भविदको तर्कलाई ध्यानमा राख्दा यहाँ वन्ने प्रत्येक

संरचना भुकम्प प्रतिरोधक क्षमता भएको हुनुपर्ने देखिन्छ । भुकम्प अगाडिको बस्तीको संरचना र त्यसबाट भएको क्षति वा विनासलाई विश्लेषण गर्दा गाँउका अधिकांश आवासीय संरचना प्राविधिक वा इन्जिनियरिङ्ग ज्ञानको प्रयोगविना निर्माण गरिएका भएपनि अबैज्ञानिक भन्न नसकिने देखिन्छ । गाँउका पाका नागरिकहरूका अनुसार परंपरागत संरचना कमजोर भएकाले नभैत्यस संरचनाको प्रयोग गर्ने पुरानो परम्परालाई नकार्दै आधुनिकताका नाममा गलत प्रकृया अवलम्बनतिर गएकाले ग्रामिण संरचनामा भुकम्पले तुलनात्मक रूपमा बढी क्षति पुऱ्याएको हो । एक अध्ययन भ्रमणको क्रममा हाम्रो भुकम्पगत भुक्षत्रसंग मिल्दोजुल्दो भारतको हिमाञ्चल र उत्तराखण्ड राज्यका केहि पहाडी इलाकामा आधा सताप्दीदेखि यो अभ्यास भैरहेको पाइयो, हामीले त्यसबाट पनि केहि सिक्न र आफ्नै परिस्थिति अनुसार अभ्यास गर्न सक्ने देखिन्छ । भुकम्पको क्षतिपछिको नेपाली अनुभवले के देखायो भने चुप्पासहितको धुरीवाल परंपरागत घरगोठहरू एकैचोटी नढल्ने, संरचनाको एकापट्टीको भित्ता भत्किएपनि अर्कोपट्टी जोगिने ठाँउ रहनसक्ने र सिङ्गे संरचना नै भत्किदाको अवस्थामा समेत स्थानिय ज्ञान-सीप र औजरको प्रयोग गरेर सहजै उद्धार गर्न सकिने र काठ र खर या जस्ता पाताका कमभारको छाना हुने भएकाले तुलनात्मक रूपमा मानवीय क्षति कमहुने पाइयो । स्थानीय काठको अधिकतम प्रयोग गरि पुरानो ढाँचामा बनाएका घरहरू भन्दा आधुनिकताको नाममा बनाइएका मुन्डावाला घरहरूमा देखिएको क्षतिले यो कुरा

पुष्टि हुन्छ । घरको अन्नपातको संचय र गरुङ्गा धातुका पुराना सामानहरू बुइगलमा नभैभुइतलामा राख्ने र माथिल्लो तलालाई कम भारको अर्थात् मान्छे सुत्ने-बस्ने प्रयोजनमा ल्याउदा परंपरागत घरगोठमा कम क्षति हुने देखियो । त्यसैले परंपरागत सीप र ज्ञानमा आधुनिक प्राविधिक ज्ञान थपगरी “सुधारिएको संरचना” निर्माणको लागि अध्ययन र अभ्यास शुरु गर्न जरुरी छ । भुकम्प कहिले र कति शक्तिशाली आउला भन्न सकिने कुरा नभएकोले त्यसबाट वचन जतिसक्दो बलियो र छत या छानाको भार कमहुनेखालको संरचना निर्माण गर्न त्यहाँको अनुभवले सिकाएको छ ।

स्थानीय र युवाको रोजगारी केन्द्रित: आवासीय होस्वा सार्वजनिक संरचना, सम्पूर्ण पुनर्निर्माण प्रकृत्यामा स्थानीयले नै रोजगारी पाउने र छरछिमेकको पारस्परिक सहयोगबाट नै संरचना पुनर्निर्माणका लागि जोड दिनुपर्ने देखिन्छ । संरचना निर्माणको परंपरागत ज्ञान-सीपलाई विभिन्न नाममा कमसल देखाएका कारण पछिल्ला दिनमा ति पेशामा युवाको इच्छा कम भई पुस्तान्तरण नभएपछि गाँउमा अहिले डकर्मी, सिकर्मीको काम गर्ने मान्छे मुस्किलले पाइन्छ । घर भनेको परिवारको आवश्यकता भन्दा पनि आर्थिक-सामाजिक हैसियतको विषय बनाउने पुरानैनेपाली संस्कारमा सिमेन्ट र छडले बनेको घर मात्र बलियो र राम्रो भन्ने मनोविज्ञानले जरो गाडेका कारण नयाँ पुस्ता परंपरागत ज्ञान-सीपको महत्व खोज्ने, सिक्ने र अपनाउने भन्दा आधुनिक घरकालागि राम्रो कमाइको खोजिमा विदेशीने प्रचलन नै बस्यो । अहिले गाँउबस्तीमा संरचना निर्माणको लागि

जनशक्ति र आफ्नो घरछिमेकमा काम गर्ने संस्कारको अत्याधिक कमी छ । तसर्थ संरचना निर्माणको सीप सिक्न सक्ने र चाहनेलाई तालिम दिलाउने व्यवस्था गर्नुपर्छ, भने घर छिमेकीको घर बनाउदा परम्पगत सघाउने प्रचलन जो पहिले देखिनै थियो र आज अति सुशुप्त छ लाई फेरि पुनर्जिवित गरि आलोपालो गरेर घर बनाउने व्यवस्थालाई प्रोत्साहित गर्नुपर्छ ।

समग्रमा पुनर्निर्माण प्रकृत्यामा कुनै नयाँ संरचनाको खोजी गर्नुको सट्टा विद्यमान गाँउले संरचनामा केहि सुधार नै पर्याप्त र दिगो देखिन्छ । गाँउमा सरकारले दिने भनेको रकम अनुदान दिदा स्थानीयको सहभागिता, सामग्री र ज्ञान-सीपको प्रयोगलाई पुर्वशर्त बनाउने र भत्किएको आवासीय संरचना निर्माणको लागि बैकमार्फत दिने भनिएको ऋण दिलाउदा पनि धितोका रूपमा जग्गाको मुल्यांकन वा राजनीतिक भनसुन र चलखेल भन्दा पनि कसरी यो ऋण गरिव र असहायमुखी बनाउने भनेर सोचन आवश्यक छ । सीप सिकेर गाँउछिमेकका घरहरूमा श्रम गर्न तयार युवायुवतिलाई गाँउ मै कमाएर तिर्ने शर्तमा र श्रम चाहिने छिमेकीहरूको ग्यारेन्टिमा धितो नभएपनि वा धितो नपुनेपनि ऋण दिनसक्ने व्यवस्था पुनर्निर्माण नीतिमा सुनिश्चित हुनु आवश्यक छ । यसले गरिबीका नाममा विदेशीनेको संख्या र गाँउबाट शहरमा पलायन हुने क्रमलाई पनि रोक्न मद्दत गर्ने देखिन्छ । अन्यथा, दाताले दिएको पैसा ‘ठालुलाई खुसी र गाँठ, कालुको उठिवास’ हुने खालको मात्र नहोला भन्न सकिदैन ।